

mgr Michał Gornowicz

PROBLEMATYKA KARNOSKARBOWEJ PRZESTĘPCZOŚCI „BIAŁYCH KOŁNIERZYKÓW” W POLSCE

1. Geneza i pojęcie „białych kołnierzyków” w polskim systemie prawnym

Początki gospodarki wolnorynkowej w Polsce po 1989 roku skutkowały powstaniem wielu prywatnych przedsiębiorstw. Z danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) przypadających na koniec czerwca 2015 r. wynika, że na terenie Polski zarejestrowano nieco ponad 4 miliony przedsiębiorstw obejmujących sektor prywatny i państwowy. Działalność szeregu instytucji uprawnionych do walki z przestępczością skarbową, takich jak m.in. urzędy skarbowe, inspektorzy kontroli skarbowej, urzędy celne czy Straż Graniczna, nie pozwoliła dotychczas na znalezienie rozwiązania pozwalającego skutecznie przeciwdziałać temu zjawisku¹.

Rosnąca ilość nielegalnych podmiotów gospodarczych funkcjonujących na rynku sprzyja generowaniu strat przez część przedsiębiorstw prowadzących działalność w sposób zgodny z obowiązującymi przepisami prawa. Wykorzystywane są bowiem określone luki prawne celem realizacji prywatnych potrzeb sprzecznych z interesem Skarbu Państwa (SP), którego anonimowość oraz niemożność podejmowania samodzielnej obrony i artykułowania swych żądań powoduje, że analizowane procedury przestępcze są w praktyce trudne do wykrycia i udokumentowania².

Obecnie jednym z najbardziej niepokojących zjawisk w zakresie przestępczości gospodarczej jest działalność tzw. białych kołnierzyków (*ang. white collar crimes*³). Ich historia sięga schyłku okresu międzywojennego, kiedy w grudniu 1939 r. pojęcie to zostało użyte po raz pierwszy przez wybitnego amerykańskiego kryminologa i socjologa *Sutherlanda*. Zagadnienie białych kołnierzyków budzi zainteresowanie przedstawicieli piśmiennictwa prawniczego. Z uwagi na dostrzegalny dynamizm przestępczy związany z wykorzystywaniem przez sprawców kolejnych, nowoczesnych metod umożliwiających popełnienie przestępstwa, precyzyjne zdefiniowanie tego rodzaju przestępczości jest utrudnione. Grupy przestępcze obejmujące tzw. „białe kołnierzyki” zawiązywane są na podstawie porozumień ustanawiających ściśle określoną hierarchiczność swojej organizacji. Osiągnięcie *consensusu* przestępczego umożliwia realizację określonych operacji finansowych skutkujących osiągnięciem wysokich zysków finansowych z jednoczesnym pokrzywdzeniem innych podmiotów⁴.

Amerykańska literatura podaje wiele określeń *white collar crime*. Najpowszechniejszą definicję przedstawia *Edleher*, który wskazuje, że przestępczość białych kołnierzyków należy utożsamiać z „niezgodnym z prawem zachowaniem lub zachowaniem popełnionym bez użycia środków fizycznych cechującym się działaniem z ukrycia lub działaniem podstępny w celu osiągnięcia pieniędzy lub korzyści biznesowych⁵.”

Z kolei amerykański Departament Sprawiedliwości podziela pogląd *Edleherta* wskazując, że przez pojęcie *white collar crimes* należy rozumieć „typy przestępstw bez użycia przemocy z chęcią osiągnięcia zysku popełnione w sposób oszukańczy przez osoby, które mają status przedsiębiorcy, profesjonalnego lub półprofesjonalnego, wykorzystujące swoje szczególne cechy zawodowe i okoliczności; także typy przestępstw bez użycia przemocy z chęcią zysku popełnione podstępem przez kogokolwiek mającego specjalistyczną wiedzę techniczną lub profesjonalną na temat biznesu i zarządzania bez względu na zajmowaną pozycję zawodową⁶.”

Amerykańskie Federalne Biuro Śledcze (FBI) – jako jeden z amerykańskich organów państwowych powołany do walki z przestępczością gospodarczą w 1989 r. podkreśliło, że przestępstwa białych kołnierzyków są czynami karalnymi popełnionymi bez użycia przemocy, groźby lub przymusu i charakteryzuje się oszukańczym sposobem ich popełnienia⁷.

Analizując treść trzech wyżej przytoczonych definicji *white collar crimes* można dojść do uzasadnionego przekonania, że mają one wobec siebie charakter komplementarny. Nie sposób odmówić trafności którejkolwiek z przedłożonych wyżej definicji. Szczególną uwagę budzi jeden element łączący każdą z przedstawionych definicji, a mianowicie brak czynnika związanego z użyciem środków fizycznych towarzyszący przestępstwu *white collar*.

¹ http://www.coig.com.pl/spis-polskich-firm_katalog_polskich_firm.php [dostęp: 6 lutego 2016 r.]

² www.rp.pl/artukul/1023463-Prawo-skarbowe-zanizanie-faktur-VAT-przez-przestepcow-podatkowych.html (dostęp 6 lutego 2016 r.)

³ W literaturze przedmiotu dostrzega się również następujące sformułowania: „*economic crimes*” (przestępstwa ekonomiczne), „*occupational crimes*” (przestępstwa związane z wykonywaniem określonego zawodu) oraz „*abuse of power*” (nadużycie władzy) E.H. Sutherland, D.R. Crassey, *Principles of criminology* (5th edn), Chicago – Philadelphia – New York 1955, s. 40-42

⁴ J.W. Wójcik, *Przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej*, WKP 2011 (portal prawniczy lex)

⁵ <http://law.jrank.org/pages/2312/White-Collar-Crime-History-an-Idea-evolution-white-collar-crime.html> (dostęp 06.02.2016 r.)

⁶ Bureau of Justice Statistic, United States Department of Justice, *Dictionary of Criminal Justice Data Terminology*, 1981, s. 215

⁷ United States Department of Justice, Federal Bureau of Investigation, *White Collar Crime: A Report to the Public*, Washington, D.C. 1989

Relatywnie dużo uwagi poświęca się opisywaniu cech osobistych sprawców przestępczości *white collar crimes*. Z teoretycznego punktu widzenia potencjalnymi sprawcami analizowanego przestępstwa mogą być nie tylko prywatni przedsiębiorcy, ale również urzędnik na szczeblu samorządowym lub państwowym⁸.

Elitarne grupy „białych kołnierzyków” do niedawna utożsamiane były z niezwykle wąskim kręgiem osób legitymujących się wyższym wykształceniem. Obecnie dostrzegalny jest wzrost przestępczości pośród osób o średnim, a niekiedy nawet podstawowym wykształceniu⁹. Podobnie twierdzi Górnioł podnosząc, że elitaryzm przestępczości „białych kołnierzyków” jest nieaktualny, ponieważ potencjalnymi sprawcami czynów przestępczych mogą według niej być „osoby ze średniego, a nawet niskiego personelu struktur ekonomicznych¹⁰.” W dobie powszechnego dostępu informacyjnego za pośrednictwem Internetu czy też szeroko dostępnej literatury przedmiotu, wyżej zaprezentowany pogląd należy uznać za trafny.

Potencjalne przestępstwa obejmujące *white collar* mają niezwykle szeroki zakres. W związku z powyższym za niecelowe należy uznać wymienienie pełnego katalogu tychże przestępstw. Jednakże do najczęściej popełnianych należą oszustwa giełdowe, kredytowe, korupcja, naruszenia prawa antymonopolowego, oszustwa podatkowe, defraudacje. Sprawny plan działania obejmujący wiele operacji finansowych, dobra znajomość obowiązujących przepisów prawa, a także wykorzystanie najnowszych konstrukcji technologicznych niewątpliwie sprzyja popełnieniu określonego przestępstwa, zwiększając jednocześnie ryzyko niewykrycia wskazanych czynów zabronionych przez powołane do tego organy ścigania. Relatywnie niewysoki wskaźnik wykrywalności popełnionych przestępstw związanych z trudnościami ustalenia sprawców czynu zabronionego, złożoność spraw, a także niemożność ustalenia sprawców analizowanego czynu przestępczego wpływa na wzrost tzw. „ciemnej liczby” przestępstw, co znajduje swe odzwierciedlenie w statystykach. Znikoma liczba sprawców działająca na szkodę szerokiego grona pokrzywdzonych jest kolejnym charakterystycznym elementem przestępczości gospodarczej¹¹.

2. Dane statystyczne przestępczości „białych kołnierzyków” w Polsce

Aktualność problemu związanego z przestępczością „białych kołnierzyków” w Polsce powoduje, że środki masowego przekazu sporo uwagi poświęcają temu zagadnieniu. Najbardziej rzetelnym miernikiem skali działalności *white collar* są statystyki oddające rzeczywistość i skalę problemu. Nagłaśnianie przez media i inne środowiska zagrożenia przestępczością gospodarczą wydają się ze wszech miar uzasadnione, ponieważ wpływają na kondycję gospodarki krajowej. Tytułem przykładu nielegalna produkcja papierosów, a następnie ich przemyt spowodował, że w ciągu ostatnich 6 lat spadła ilość legalnie sprzedanych papierosów o ponad 23 mld sztuk. Mając na uwadze powyższe, należy wskazać, że przestępczość związana z nielegalnym przemytem poszczególnych towarów godzi w interes nie tylko SP, ale również pozostałych przedsiębiorców prowadzących działalność gospodarczą na określonym rynku w sposób legalny¹².

Statystyki prowadzone przez Centralne Biuro Śledcze Policji (CBŚP) obejmujące ilość zorganizowanych grup przestępczych zajmujących się przestępczością gospodarczą są niepokojące. W 2013 roku na obszarze Polski funkcjonowały 344 grupy przestępcze osiągające zyski z nadużyć gospodarczych, a w 2014 roku liczba tego rodzaju organizacji przestępczych zwiększyła się do 388 grup. Udzielenie odpowiedzi na pytanie dotyczące przyczyn rosnącej przestępczości gospodarczej nie jest zadaniem prostym, ponieważ wpływa na to wiele czynników wzajemnie z sobą skorelowanych. Część z nich zostanie wskazana w kolejnym rozdziale, poddającym pod rozważenie określone rozwiązania mogące skutkować zmniejszeniem przestępczości *white collar*¹³.

Zgodnie z danymi zamieszczonymi przez portal internetowy TVP.INFO z 2014 r. - udział zorganizowanych grup przestępczych o charakterze gospodarczym w 2014 r. wynosił 42% spośród wszystkich nielegalnych organizacji. Zważywszy na często dostrzegalną wysoką szkodliwość przestępstw o charakterze gospodarczym związaną zazwyczaj z szerokim kręgiem osób pokrzywdzonych, należy wskazać, że funkcjonowanie niespełna połowy grup przestępczych ma niebagatelne przełożenie na finanse publiczne naszego kraju. W 2014 r. Centralne Biuro Śledcze Policji zabezpieczyło mienie opiewające na wartość ponad 300 mln zł, a w pierwszym kwartale 2015 r. – 380 mln zł pochodzące z przestępczości ekonomicznej. Duża ilość niewykrytych przestępstw gospodarczych powoduje, że wskazane wyżej kwoty z pewnością kształtowałyby się na wyższym poziomie¹⁴.

⁸ L.M. Salinger, *Encyclopedia of white – collar & corporate crime*, Vol. 1, Sage Publication 2005, s. 279 - 280

⁹ Artykuł z gazety wyborcza. Biz „Państwo zabiera się za przestępstwa białych kołnierzyków”

¹⁰ O. Górnioł, *Rola karania w przeciwdziałaniu patologicznym zachowaniom gospodarczym*, PUG 1999, nr 5, s. 14

¹¹ J. Izydorczyk, *Hanzai znaczy przestępstwo*, Warszawa 2008, s. 150 - 151

¹² <https://malopolska.policja.gov.pl/pl/aktualnosci/magazyn-nielegalnych-wyrobow-tytoniowych-w-samochodzie-na-parkingu-osiedlowym> (dostęp na 06.02.2016 r.)

¹³ <http://www.rp.pl/artykul/1179819-Gangi-bialych-kolnierzykow.html> (dostęp na 06.02.2016 r.)

¹⁴ R. Pasztelański, *Rekordowa liczba gangów w Polsce. „Pojawiły się grupy białych kołnierzyków”* portal TVP.INFO

Według Dziennika Gazeta Prawna w 2008 r. na terenie Polski stwierdzono 135,3 tysięcy przestępstw gospodarczych, a w 2012 r. liczba to wzrosła do 141,5 tysięcy. W odniesieniu do przestępstw skarbowych najwięcej osób (1022) pociągnięto do odpowiedzialności karnej na podstawie art. 77 § 2 k.k.s. (tj. nieterminowa wpłata podatku małej wartości). Kolejnym przepisem karnoskarbowym, który najczęściej znajdował zastosowanie w praktyce dotyczy art. 65 § 3 k.k.s. (tj. paserstwo akcyzowe przy małej wartości). Za popełnienie tego przestępstwa skazano 937 osób¹⁵.

Rysunek 1 przedstawia udział procentowy wykrytych nadużyć w ogóle przestępstw gospodarczych popełnianych na terenie Polski. Warto zauważyć, że przestępstwa skarbowe związane z wyłudzeniem VAT, bankowe, papierosowe oraz paliwowe obejmują nieco ponad 60 procent wszystkich czynów przestępczych. Wysoka wykrywalność przestępstw karnoskarbowych na tle pozostałych przestępstw gospodarczych spowodowana jest zapewne m.in. faktem, iż polskie organy ścigania są w sposób szczególny zdeterminowane do walki z tego typu przestępczością. Z danych CBŚ KGP wynika, że jednym z czynników wpływających na poprawę wykrywalności tych przestępstw jest fakt, że za ich ściganie odpowiada 4% polskich policjantów.

Rysunek numer 1

3. Sposoby zwalczania przestępczości „białych kołnierzyków” w Polsce

Jednym ze sposobów zwalczania przestępczości „białych kołnierzyków” w Polsce stanowiłoby zaostrenie karalności za popełnienie przestępstwa o potencjalnie wysokim stopniu szkodliwości społecznej, jednakże mając na uwadze relatywnie niski wskaźnik wykrywalności przestępstw skarbowych wydaje się, że podwyższenie ustawowego wymiaru kary za dokonanie najpoważniejszych przestępstw skarbowych nie stanowiłoby skutecznego rozwiązania problemu.

Należy uznać, że zaostrenie karalności za przestępstwa skarbowe jest w przyszłości nieuniknione z uwagi na fakt, że popełnienie niektórych czynów karalnych wypełnia jednocześnie znamiona czynu z k.k. i k.k.s., jednakże nie ulega wątpliwości, że przewidziana przez prawodawcę kara za przestępstwo karnoskarbowe jest niewątpliwie mniej dotkliwa. Przykładowo przestępstwo z art. 66 § 2 k.k.s. (wadliwe oznaczenie wyrobów akcyzowych), za popełnienie którego grozi jedynie kara grzywny stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 271 § 1 k.k. (fałszerstwo intelektualne – poświadczenie nieprawdy) dla którego ustawodawca przewidział maksymalną karę w wysokości od 3 miesięcy do lat 5.

¹⁵ <http://gazeta.policja.pl/dokumenty/zalaczniki/7/7-141063.png>

Skuteczną walkę z przestępczością „białych kołnierzyków” zapewnia koordynacja i sprawne współdziałanie poszczególnych instytucji i służb. O doniosłości problemu świadczy fakt, że został on poddany dyskusji na forum Rady Ministrów, czego efektem było opracowanie porozumienia z 30 stycznia 2014 r. obejmującego projekt Programu przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015 – 2020. Jego sygnatariuszami są Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Ministerstwo Finansów oraz Prokuratura Generalna. Głównymi celami powołanego do życia programu są: wzmocnienie przeciwdziałania przestępczości gospodarczej, zwiększenie skuteczności zwalczania przestępczości gospodarczej oraz wzmocnienie efektywności odzyskiwania mienia pochodzącego z przestępstw.

Pierwszy ze wskazanych celów opiera się na poszerzeniu współpracy poszczególnych służb i instytucji w ramach powołanych grup koordynacyjnych działających na szczeblu lokalnym oraz centralnym. Ich sprawne funkcjonowanie zostanie zapewnione przez organizowane szkolenia umożliwiające wymianę uwag i doświadczeń poszczególnych środowisk tj. prokuratorów, sędziów, przedstawicieli służb, a także ekspertów zewnętrznych (np. pracowników naukowych).

W odniesieniu do drugiego z postawionych celów, a mianowicie wzrostu skuteczności zwalczania przestępczości gospodarczej w treści przedmiotowego programu wskazano wprost, że jego powodzenie determinuje realizacja celów strategicznych związanych z:

- 1) usprawnieniem systemu przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na poziomie strategicznym, w tym zwiększeniem skuteczności działań koordynacyjnych,
- 2) zwiększeniem skuteczności instrumentów przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej w odniesieniu do poszczególnych obszarów jej występowania,
- 3) zwiększeniem wykorzystania pozaoperacyjnych metod przeciwdziałania i zwalczania tej formy przestępczości,
- 4) rozwojem współpracy międzynarodowej i wdrażaniem międzynarodowych standardów,
- 5) podniesieniem skuteczności systemu pozbawiania sprawców korzyści z nielegalnego procederu w zakresie zabezpieczania, ewidencjonowania, zarządzania i ostatecznie odzyskiwania mienia pochodzącego z przestępstw.

Trzeci i zarazem ostatni z postawionych celów dotyczący wzmocnienia efektywności odzyskiwania mienia pochodzącego z przestępstw sugeruje, że kształtuje się ona na niesatysfakcjonującym poziomie. Analizowaną problematykę należy rozpocząć od wydanej decyzji Rady 2007/845/WSiSW z 6 grudnia 2007 r., na mocy której kraje członkowskie Unii Europejskiej (UE) - w tym również Polska - powołały do życia Biura ds. Odzyskiwania Mienia w zakresie wykrywania i identyfikacji korzyści pochodzących z przestępstwa lub innego mienia związanego z przestępstwem.

Podjęcie próby oceny jakości funkcjonowania programu nieco ponad rok od jego wdrożenia jest zbyt pochopne. Zważając na złożoność problemu, każda podjęta inicjatywa mająca na celu walkę z przestępczością gospodarczą zasługuje na pełną aprobatę. Zwalczanie przestępczości karnoskarbowej - na tle pozostałych czynów zabronionych wynikających z kodeksu karnego - wydaje się relatywnie trudnym zadaniem, co nie oznacza, że niemożliwym.

Wydaje się, że wskazanie potencjalnych sposobów zwalczania przestępczości „białych kołnierzyków” powinno być poprzedzone analizą przyczyn dostrzegalnego rozpowszechnienia się tego rodzaju przestępczości. Jednym z czynników wpływających na wzrost przestępczości skarbowej jest powiązanie świata biznesu ze środowiskiem politycznym mającym wpływ na kształtowanie treści ustawodawstwa krajowego. Wzajemne oddziaływania dwóch wskazanych grup wywołują uzasadnione obawy w zakresie podporządkowania treści przepisów prawa krajowego interesom wąskich grup przedsiębiorców, przy jednoczesnym nieuwzględnieniu szeroko rozumianego dobra ogółu. Świadome wpływanie środowisk biznesowych na kształt procesu legislacyjnego władzy ustawodawczej powoduje, że stosowanie przytoczonych praktyk uderza nie tylko w interes szeroko rozumianego SP, ale również w konstytucyjną zasadę trójpodziału władzy. Stosowanie tego typu praktyk wzbudza i pogłębia poczucie bezkarności określonych grup i osób.

Formułowanie zarzutu niskiej wykrywalności przestępstw karnoskarbowych na tle ogólnych statystyk należy uznać za przejaw braku obiektywizmu. Organy ścigania powinny skupiać swoją uwagę w szczególności na podejmowaniu działań celem wykrycia przestępstw gospodarczych o najwyższym stopniu szkodliwości społecznej prowadzonych na szeroką skalę. Mając na uwadze dobrą organizację oraz profesjonalny charakter struktury przestępczej nie ulega wątpliwości, że jej zdemaskowanie jest utrudnione. Wymaga ono bowiem poznania i zrozumienia szczegółowego mechanizmu funkcjonowania zorganizowanej grupy przestępczej.

Podsumowując należy zauważyć, że dynamizm przestępczości gospodarczej związany jest z notowaniem różnych nowych form przestępstw skarbowych. Możliwość pociągnięcia sprawców określonych czynów do odpowiedzialności

wymaga ciągłego pogłębiania wiedzy przez poszczególne organy skarbowe oraz kreatywności związanej ze zrozumieniem istoty często skomplikowanych procederów przestępstw gospodarczych¹⁶.

---

¹⁶ Ł. Chmielniak, *Raport przestępstwa gospodarczego*, Edycja 2013, s. 13